

ז'וזה סרמגו והאנטישמיות של קין

ז'וזה סרמגו, הסופר הפורטוגזי הנודע, תקף לפני כמה ימים את המקרא: "מוטב היה לעולם אילו כלל הוא לא היה". סרמגו עשה זאת לרגל השקת ספרו החדש: 'קין', בו שרטט מחדש את דמותו של קין, הפך אותו לצדיק והרשיע את הקב"ה. אמנם, רגילים אנו לשבט פיו של סרמגו נוסח: 'רמאללה=אשוויץ'. אלא שהפעם יש לדבריו משמעות נוספת. דבריו לא מתייחסים שוב לעובדות פוליטיות או רעיונות אידיאולוגיים. הם חודרים לתשתית חיי הרוח של האנושות.

קונטרסט לדברי סרמגו היה עבורי כנס על 'פילוסופיה ומקרא' שהתקיים השבוע ואורגן על ידי מרכז שלם. שמעתי בו הרצאות שונות על נושא זה, שניסו לחשוף, לתאר, להציג ולפתח את ההגות המקראית מנקודות מבט שונות. אנשי מחקר ואקדמיה מארבע פינות העולם יצאו לשדה, ולדעתי, לשדה הקרב. בפרשת לך לך מתוארת המלחמה העברית הראשונה, מלחמתו של אברהם נגד המלכים שלקחו בשבי את לוט ואת אנשי סדום. מאז נתונים אנו למלחמות, מלחמות של אש ודם, מלחמות כלכליות, אידיאולוגיות, רטוריות, ולבסוף המלחמות העמוקות מכולן – מלחמות הרוח. גם להן חייבים אנו להיות מודעים. אלו הן המלחמות על מקומם של ספרי היסוד המרכיבים את הספרייה הבסיסית של האנושות.

יש בקבלה מושג תיאולוגי-מיסטי מופלא: 'רְשִׁימוֹ'. כדי להסביר אותו אחזור לדבריו של אלישע בן אבויה בפרקי אבות (ד, כ): "הלומד זקן למה הוא דומה, לדיו כתובה על נייר מחוק". אותו משהו שנשאר אחרי שהכל נמחק הוא ה'רשימו'. התעודה החדשה שנכתבה על מחיקת הראשונה ידועה בשם המדעי פְּלִימְפֶּסְט. דברי סרמגו על קין הם פלימססט. יש בהם רשימו של 'מינות' בה דבק – לפי הנראה – אלישע בן אבויה. מינות זאת היית ה'גנוסיס' (דעת), שמאמיניה "יודעים", לדבריהם, את סודות העולם. היא האמינה בקיומן של שתי רשויות, שני אלים, האל הטוב והאל הרע. במלחמתם נגד המונותיאזם ונגד היהדות, השתמשו הגנוסטיקאנים בטקטיקות נוסח סרמגו. ערכי היהדות עוותו במשמעותם: הטוב – רע, הטמא – טהור. ואמנם אחת הקבוצות הגנוסטיות הפכה את קין לגיבור הרוח. הגנוסטיקה חזרה בנאציזם. הנאציזם הובס, הרשימו של עיוות הערכים שרד.

הגנוסיס היוותה אתגר לנצרות. במאה השנייה קם בכנסייה מְרִקְיוֹן. שיישם את תורת שתי הרשויות לכתבי הקודש. התנ"ך ניתן לדבריו על ידי א-להי ישראל שהוא אל הצדק והעונש, כלומר האל הרע. הברית החדשה ניתנה על ידי אלוהי החסד. לזכותה של הכנסייה הנוצרית, יש לומר שהיא לא התפתחה על ידי מרקיון והמשיכה לראות במקרא אחד מיסודותיה, למרות שביטלה את המצוות. מכאן לגיטימיות הדיבור על מסורת "יהודית-נוצרית". אינני מצטער על ביטוי זה, למרות שכמובן אין הוא חל עלי. אולם, פעם אחר פעם

קמו אנשי דת נוצריים שיצאו במסעי צלב של אנטישמיות רוחנית, נגד המקרא, וכמובן נגד עם הספר. הרשימו של מסעי צלב אלה נשאר אף אצל אלה שכפרו בנצרות וחיפשו דרכים אחרות, לפעמים אנטי-נוצריות ממש. זוכר אני כנס בספרד בו זכיתי להתקפה עזה מצד אחד המארגנים, בגלל העמדות שהצגתי. למרות ריחוקו מהכנסייה הוא ראה בי יורש נאמן לבני ישראל במדבר, בנים קשיי-העורף המכעיסים שוב ושוב את הא-להים. את הרשימו הנוצרי הרגשתי באותו כנס.

ממדים רבים לפילוסופיה המקראית. אחד הממדים האלה חשוב ומעניין. הנצרות הקלאסית האשימה את היהדות בכך שהיא "שכחה" את הרוחניות. ההוכחה "המוחצת" לכך הוצגה על ידי התיאולוגים הנוצריים בימי הביניים: היהדות מטריאליסטית. היא איננה מתייחסת ככל לעולם הבא. ההאשמה אינה נכונה, אך יותר מכך, יש בה עוול ואווילות. את זאת הוכיח המרקסיזם שהאשים את הנצרות – בצדק רב – שבאמונה בעולם הבא השתמשו כאמצעי כדי להפקיר את העולם הזה בידי בעלי השררה ובעלי הממון. הישועה והנחמה? רק אחרי המוות. כנגד דעה זאת נאבקה ה"פילוסופיה" המטריאליסטית של אברהם המלמדת את "דֶרְךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (יח, יט), ומדריכה את האדם להילחם כדי לגאול את לוט מהשבי.

סרמגו בא מעולם אנטי-נוצרי, עברו קומוניסטי. האנטישמיות הנאצית הייתה שטנית. לעומתה האנטי-ישראליות הקומוניסטית הייתה התגלמות ה"קליפות" של הקבלה. הנאציזם הפך באופן שטני את הרע לטוב, וסגד לאלימות, לכוח, למלחמה ולמוות. 'תחי המוות' צעקו הפשיסטים הספרדים. הקומוניזם ובייחוד הסטליניזם הגיעו לשיאים של צביעות, וכיסו את הרוע ב"קליפות" של חסד. רשימו של הצביעות הזאת נשארה בעולמנו עד עצם היום הזה.